

Kun Miklós Jenő:
PÓSA LAJOS A KISDEDNEVELÉS SZOLGÁLATÁBAN*

Örökbecsű ifjúsági regényünk, **Az egri diákok** írójának gondolatait hallgatva**, eszembe jutott egy lejárt szavatosságú irodalomtörténetben olvasott bejegyzés, miszerint Pósnak még író voltához is sok kétség fér, s az igazi nagyok is csak azért keresték a társaságát, mert nem láttak benne konkurenciát. (Nem Bródy Sándornak kell ezért pironkodnia az égben!) Ennél is lehangolóbb, hogy a legszeretettebb költő halála óta a mindenkori legnagyobbak közül – barátai, Gárdonyi és Móra mellett – csak Kosztolányinak és – más aspektusban – Szabó Magdának keletkeztek vele kapcsolatban lényeglátó gondolatai. [** az előadások előtt Pregitzer Fruzsina, a Nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház művésze olvasta fel Bródy Sándor: **Egy parasztasszony meg a fia** című írását¹; ehhez kapcsolódtak bevezető mondataim – KMJ.]

Választott témám Pósa működésének kevésbé ismert területe, pedig itt a legnagyobb, és első időszakában abszolút korszerű is! Bizonyosságul olyan tényeket tárok Önök elé, melyek mellett nem csak az irodalomtörténet, de furcsamód a neveléstörténet is rendre elsiklik. Már Madácsy László észrevette, hogy Pósa életírói szegedi éveit mindig kiemelik Dankó Pistához fűződő barátságát, de teljesen megfélekednek arról, hogy irodalmi működésének jelentőségét Tömörkény István állapította meg először helyesen, aki Pósaiban – pályatársai közül elsőként – az ifjúsági irodalomnak mint új műfajnak a megteremtőjét látta². Nem vitás: 1882 körül – Szegeden – kezdődött az a mintegy 12 esztendő, amely munkás életének talán legjobb időszaka volt – mindenesetre művelődéstörténeti jelentőségét és irodalomtörténeti fontosságát ekkor alapozta meg. Első köteteinek mindegyikében van gyermekvers, melyeket a kritika mindig kedvezően fogadott – Pósa biztatva lett a folytatásra. Természetes ösztöneire hallgatva bontakozott ki a népi gyökerekből táplálkozó új hangvételű, a gyermekek érzelmvilágához simuló költészete, melynek eredménye az a hatkötetnyi gyermekvers, melyből az 1880-as években az eredeti magyar gyermekirodalom állt.

Gyermekversíróként történt fellépése időben nagyjából egybeesett azokkal az óvodákban és az óvóképzőkben folyó – egymástól rendkívül eltérő – módszerek egységesítését szolgáló, főként a kisdedovási érdekében számos törvényjavaslatot készítő P. Szathmáry Károly nevéhez köthető törekvésekkel, melyek az 1890-es évek közepe táján a Trefort és Eötvös mellett keveset emlegetett harmadik nagy kultuszminiszterünk, Csáky Albin vezetésével vívott politikai küzdelmek nyomán 1891-ben megszületett kisdedovási törvénynek köszönhetően jutottak nyugvópontra. (A magyar óvodaügy előtörténetét nincs módom ismertetni. Ajánlom Kövér Sándorné remek tanulmányát, amelynek egyes közléseit magam is átvettem.³) A magyar óvodaügy legelső alapidokumentuma az egész ország területén kötelezővé tette kisdedovók létrehozását. Ekkor történt először gondoskodás a 3-6 éves gyermekek iskoláskor előtti szakszerű neveléséről. A törvény rendelkezett állami kisdedovóképző intézetek alapításáról is. Ezek egyike – Pozsony és Sepsiszentgyörgy mellett az első között – Hódmezővásárhelyen nyitotta meg kapuit, 1892-ben. Itt tanított közel negyven évig Exner Leo, a honi óvóképzés egyik legjelentősebb alakja. Első igazgatói (két-két évig), Peres Sándor és Dömötör Géza, a korszak élenjáró óvópedagógusai voltak. Szemléletük módszertani kérdésekben eltért. Dömötör Fröbel módszerének – ugyan nem kritika nélküli – híve. Ezt azért említem, mert a kettejük mögött pártosodott óvók vitája Pósa verseinek az óvodáinkban történt későbbi elterjedése szempontjából sem jelentéktelen epizódja a magyar neveléstörténetnek. A német Fröbel pedagógiája az 1870-es években terjedt el hazánkban. Lényege nagyon leegyszerűsítve az, hogy a nevelésnek az emberrel veleszületett tevékenységi ösztönét kell táplálnia – eszközök segítségével – és a fejlődésbe nem szabad beleavatkozni.

A lendületesen fejlődő óvodai nevelés, a törvény szellemével összhangban létrehozta a neveléstörténet által később „új magyar iskola” néven számon tartott irányzatot. Képviselői közül Péterfy Sándor (és Kiss Áron is) bírálja Fröbelt, s meghirdeti a nemzeti szellemben történő nevelés feladatait. A nemzeti irányzat legjelentősebb képviselője Peres Sándor volt, aki kimondta: „a nevelésben alkalmaz-

kodnunk kell a test és a lélek fejlődésének általános törvényeihez és a kisdedek egyéni természetéhez. A nevelés nem elégedhet meg az éréssel, ésszerűnek kell lennie” – értve ezen elsősorban a nemzeti szellemben való nevelést. Peres módszertani tekintetben is előremutató munkát végzett, a társalgást kötetlenné akarta tenni, a szemléltetést hangsúlyozta, s a munkára nevelés fontosságát is az elsők között ismerte fel.

Az új irányzat szempontjainak irodalmi síkon maradéktalanul megfeleleltek Pósa versei, melyek Peres szerint: „rendkívül jótékony hatást gyakorolnak a kisdedek nevelésének módjára. Ahová eljutottak, ott természetesebbé, szabadabbá, elevenebbé, játékszerűbbé teszik a foglalkozásokat. A költőileg és pedagógiaileg kifogástalan anyag pedig csodás varázssal mélyíti bennünk a gyermeknek szeretetét és ülteti be a kicsinyek szívébe a szépnek, igaznak és jónak magvait.”⁴ – vagyis a Gondviselésbe vetett hitet, az élet értékeinek megbecsülését, a magyar nyelv, a magyar kultúra és a magyar érzés iránti olthatatlan szeretetet. E versek Pósa tündérszárnyainak, az óvókisasszonyoknak köszönhetően, aránylag rövid idő alatt elterjedtek óvodáinkban (a tanítók közreműködésével az iskolákban is), kiszorítva azokból a német mintára keletkezett „erkölcsi”, más megfogalmazásban „pedagógus-költészet” vértelen és lélektelen termését. Ezáltal – és ez Pósa egyik legfőbb érdeme – az óvodai foglalkoztatókba és a képzés könyveibe (valamint az iskolás olvasókönyvekbe) bekerültek népköltésünk tartalmi és formai elemei.

Fanyalgók persze akkor is voltak. Nem értették Perest, Pósa hatását pedig lebecsülték (akadt, aki kibontakozó „egyeduralmát” vitatta). Ellenük kelt ki a korszak egy másik jelentős óvópedagógusa, Láng Mihály, a Dömötört és módszerét, valamint a *Kisdednevelés* című szaklapot is hevesen támadó cikkében, melyet a szakma egy része ellenérzéssel fogadott.⁵ Amennyire tájékozódni tudtam, ez a vitatható kitételei ellenére fontos dokumentum sem került a neveléstörténettel foglalkozók látókörébe, pedig az egészséges nemzeti érzéstől áthatott írás, kivált a *Benedek Elek* és Pósa munkásságának gyermeklélektani jelentőségét taglaló részlete miatt, nagyobb figyelmet érdemelne. Néhány sorát idézem: „Szász, Győry, Arany, Petőfi, Gyulai, kik nekünk, nagyoknak írtak, csak elvétele, olykor-olykor nyújtottak a kisdedeknek 1-1 drágagyöngyöt... bár kizárólag az ő műveikből merítették volna a lefolyt 2-3 évtized alatt óvoink a megfelelő anyagot; bár ne nyitották volna meg soha vers-és dalgýáraikat: akkor kisded-óvodáink ma is magyarok lennének. Pósa új korszakot nyitott s ezt Dömötör iskolája vagy nem akarja, vagy nem tudja belátni (...) Hát Benedek Elek otthon van-e a kisdedóvodáinkban? Bebocsátják olykor-olykor idegen vendégképpen; pedig Pósat és őt illetné a tulajdonjog s nem a kontárok. Keresték volna ki a nagyok műveiből azokat a jeles költői képeket, amely a mi kisdedeinknek való; lesték volna el a magyar gyermek dalát; gyűjtötték volna össze a kisdedek mondókáit, meséit, játékaikat, foglalkozásait s akkor nem veszélyeztetik a kisdednevelés nemzeti sajátosságait faragványakkal. (...) Pósa, Benedek s követőik a magyar gyermek lelkéből, ennek játékaiból, meséiből merítik a tárgyat, művészi erővel adnak annak formát; nyelvezetük mesteri, dalaik hazai virágok, meséik a magyar lélek képzelmenek szüleményei. Ők a magyar gyermekvilág lélektanának hűség és gondos megteremtői. (...) Pósa igen helyesen járt el, midőn az óvónőképző-intézetek számára szerkesztett könyvek összeállításánál nemzeti nevelésünk jeleseit vette maga mellé. Kiss Áron, Péterffy Sándor, Tihanyi Ágoston a jelenkor népnevelés-ügyének legkiemelkedőbb alakjai.” – arról a három könyvről van szó, melyek már Pósa szerkesztői kvalitásait is dicsérik.⁶ A következőket az ezekhez írt előszókból idézem.⁷

Daloskönyv: „A szöveg egy részét a Kiss Áron által gyűjtött és szerkesztett Magyar Gyermekjáték-gyűjteményből vettük, mely magában foglalja mindazon verseket, mondókákat, játékokat, melyek a magyar gyermekvilág körében országszerte elterjedtek, s egytől-egyig a népköltészet forrásából eredtek. Más részét a műköltészet szolgáltatta, amely hamisítatlan népies alapon állva, arra hivatott, hogy a tősgyökeres magyar nemzeti irányú nevelésnek, már a zsenge gyermekkortól kezdve hathatós eszközéül szolgáljon. Arra törekedtünk, hogy a dallamok a magyar nemzeti motívumból alakuljanak s zsenge korú gyermekek kedélyvilágához alkalmazkodjanak.”^{6a} **Mesés könyv:** „A kisdedek világának csak az való, amit érez, amit ért, ami nem surran el hatástalanul, ami figyelmét felköltni, ami utat nyit szívébe-lelkébe. Ennek az ő felfogásukhoz mért tartalmon, kerek formán, vonzó előadáson kívül legjelentősebb kelléke, hogy anyanyelvünk varázsával, nemzeti hangon beszéljünk hozzájuk; mert éppen a meséssel lehet elkövetni a legnagyobb visszaélést a nemzeti génius ellen.” – Szerkesztők mindhárom kötet anyagának összeállításakor nagyban támaszkodtak Pósa lapjára. S

ha már életművének nagyobbik felénél – Az *Én Ujságomnál* – tartunk, egy megjegyzés: a lappal kapcsolatban keletkezett irodalom elvétve sem említi annak gazdag népköltési-, népmeseanyagát. Utalok pl. **A magyarok régi nótája, a szárnyas állatokról, A cifra kislány és a szabók** című versekre, ill. a bolgár, cigány, cseremis és örmény népmesékre (Erdélyi János, Hermann Antal és Strausz Adolf gyűjtései.)

Pósa Lajos Kiss Áronnal közös, egyik legnagyobb vállalkozása, az 1890 végén megjelent **Apró emberek könyve**, amely ugyan a nagyközönség számára készült, de óvodáinkban és elemi iskolák alsóbb osztályaiban is közkedvelt volt. (Bizonyos, hogy az 1920-as években is használták; 1923-ban nyomtatták ki ötödször.) Rangos folyóiratunk, az *Ethnographia* is foglalkozott vele: „A boríték magyar motívumú díszítése éppen stílszerű ahhoz az igazán magyaros és népies tartalomhoz, amely ezt a könyvet a legjelesebb ilyenmű gyermekkönyvünké teszi. A két író: a derék pedagógus és a mintaszerű gyermekjátékgyűjtemény szerkesztője meg a jeles gyermekversköltő a népies szólásmódok és a népköltés anyagából és szelleméből olyan munkát alkottak, amelynek – tekintve, hogy gyermekirodalmunk nagy része ízetlenül majmolja az idegent – néprajzi érdeke is szembetűnő.”⁸

A magyar gyermekirodalom története – ha egyszer végre megírják –, Pósa a korszerű magyar kisdednevelés szolgálatában szerzett érdemeit sem kerülheti meg. E munka hiányában a befejezésül tartogatott közlendőmmel kapcsolatban Önökre bízom a lehetséges következtetések levonását.

Az 1920-as geopolitikai változások egyik káros következményeként az 1930-as évek végére az óvodai foglalkoztatók anyagában is felerősödött az életkorhoz nem illő túlzó nemzeti szellem. Az 1890-es években Európában ismét élenjáró magyar óvodaügyet hasznosan szolgáló, majd az 1920-as években – Kenyeres Elemér idején – fénykorát élt *Kisdednevelés*, ezt segítő versek, jelenetek, elbeszélések tömegét közli, jórészt dilettáns szerzőktől. (Ez az „óvónő-költészet” kora.) Hivatkozott írásában Kövér Sándorné is említi: ez ellen a zászlólobogtatás ellen tiltakozott Kodály Zoltán 1941-ben megjelent **Zene az óvodában** című tanulmányában, hirdette a népi gyerekmondókák, játékok, népmesék személyiségfejlesztő hatását!

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

* Elhangzott 2010. 04. 16.-án, Hódmezővásárhelyen, a Pósa Lajos születésének 160. évfordulójának tiszteletére rendezett szakmai konferencián [szerkesztett változat].

- 1) Új Idők, 1897/14. Pósa Lajos költeményei címen újraközölte Bettes István. Tülokvár, 2002.
- 2) Madácsy László: Pósa L. ismeretlen levelei Móra Ferenchez. A Szegedi Pedagógia Főiskola Évkönyve, 1957.
- 3) Kövér Sándorné: Kell-e mennünk Európába? – A magyar és az európai óvodai rendszer kapcsolata és sajátos vonásai 1828-1998 között. Neveléstörténet, 2004. 3-4.
- 4) Peres Sándor nyilatkozatát a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárában őrzött újságkivágatokból másoltam ki (Kt.d. 3127-3131.17.), a közlés helye és kelte a kivágatokon nem került feljegyzésre.
- 5) Láng Mihály: A kisdednevelés jelene – Pósa pedagógiája. Kisdednevelés, 1894. február 1.
- 6) Kiss Áron – Péterffy Sándor – Pósa Lajos – Tihanyi Ágost: Dalos könyv; Verses könyv; Meséskönyv – Kisdedóvó intézetek, menedékházak és családok számára. Singer és Wolfner, 1893
- 6a) Később Kodály Zoltán bírálta a Daloskönyv zenei anyagát. Nagyon leegyszerűsítve: az általa vizsgált dallamokat – a szerkesztők dicséretes törekvései ellenére – németesnek találta [Zene az óvodában, 1941; utószóval bővített II. kiadás 1958]. A témáról bővebben írok, a Felébredhet-e végre Pósa Lajos? című tanulmányom 18. sz. jegyzetében.
- 7) A Verseskönyv előszavából idézek a Felébredhet-e végre Pósa Lajos? című tanulmányomban.
- 8) Apró emberek könyve [könyvismertetés] [névtelen]. Ethnographia, 1891. 268.
Részletesen ismerteti Sztankó Béla. Néptanítók Lapja, 1890. nov. 12. 790-791.

További felhasznált irodalom:

Pukánszky Béla: A gyermekről alkotott kép változásai az óvoda történetében (www.staff.u-szeged.hu)